

Sumari

Introducció a Aldo Capitini i la noviolència, <i>Giuliano Pontara</i> . . .	7
Pròleg a l'edició italiana	27
PRIMERA PART: IDEES SOBRE LA NOVIOLÈNCIA	31
1. El mètode noviolent	33
2. Tesis sobre la noviolència	47
3. La noviolència com a revolució permanent	51
SEGONA PART: TÈCNiques INDIVIDUALS I COL·LECTIVES DE LA NOVIOLÈNCIA	57
4. Tècniques individuals	59
5. La no-col·laboració	77
6. L'objecció de consciència i el compromís civil	83
7. Tècniques col·lectives	99
TERCERA PART: PLANS PER A L'ACCIÓ DIRECTA NOVIOLENTA.	117
8. Els principis de l'entrenament per a la noviolència	119
9. El treball d'un centre d'entrenament d'Holanda	127

10. Les relacions amb la comunitat circumdant	137
11. El pla De Ligt contra la guerra (1934)	139
12. El manual de Charles C. Walker (1961)	145
QUARTA PART: GRANS CAMPANYES NOVIOLENTES	151
13. Campanyes de Gandhi	153
14. A Noruega	163
15. Contra el racisme a l'Àfrica i a Amèrica	169

Introducció a Aldo Capitini i la nonviolència¹

Vaig néixer a Perusa el 23 de desembre de 1899, en una casa de l'interior, pobra però en una posició estupenda, sota la torre del campanar de la casa de la vila, amb vistes, per sobre les teulades, dels camps i de l'horitzó úmbric, en especial del mont d'Assís, d'una bellesa indescriptible.

Així comença el breu relat autobiogràfic, titulat *Attraverso due terzi di secolo (A través de dos terços de segle)*,² que Aldo Capitini va escriure l'agost de 1968 mentre esperava una operació quirúrgica a la qual havia de sotmetre's per l'octubre. Potser intuïa que no sobreviuria i desitjava deixar un breu balanç de la seva vida: «Podria ser útil a algú en cas que no pogués escriure res més... un extracte per als amics i *in memoriam!*» Això escrivia a l'amic Guido Calogero per l'agost.³ Delicat i de salut feble des de jove (per motius de salut va ser eximit del servei militar), el cos no ho va suportar: morí el 19 d'octubre després d'haver patit dues intervencions quirúrgiques d'extirpació de la vesícula biliar.

Pel gener del mateix any (1968), Capitini havia redactat un escrit breu en el qual commemorava el vintè aniversari de l'assassinat de Mohandas Gandhi. A l'escrit recorda que ja al 1931, amb el seu com-

1. Text redactat per a aquesta edició.

2. L'assaig fou publicat a la revista *La Cultura* 6 (1968): 457-73, i reeditat a A. CAPITINI, *Scritti sulla nonviolenza*, a cura i amb *Introducció* de Luisa Schippa (Perusa: Protagon edicions, 1992), 3-15; en endavant *Scritti sulla nonviolenza*.

3. Cf. el text de les cartes a A. CAPITINI, *Scritti sulla nonviolenza*, 15-16.

pany Claudio Baglietto (que l'any 32 refusà de tornar a Itàlia des de l'estranger perquè està en contra del servei militar obligatori) se serví de les idees de Gandhi per fer oposició antifeixista dins la prestigiosa Escola Normal Superior de Pisa, on treballava com a voluntari i secretari administrador. L'any 31 era l'any en què Gandhi havia acabat de feia poc l'èpica Marxa de la Sal amb la qual havia portat a un nou desenvolupament la lluita no violenta contra l'imperialisme britànic; el mateix any apareixia a Itàlia, en edició reduïda, l'*Autobiografia di Gandhi* (*Autobiografia de Gandhi*) amb un pròleg del filòsof filofeixista Giovanni Gentile. Alguns anys abans, al 1925, havia sortit la traducció italiana del llibre de Romain Rolland *Mahatma Gandhi*, una obra que havia contribuït a donar a conèixer a un públic més ampli la persona i la tasca de Gandhi.

Amb aquests dos llibres, escriu Capitini, «n'hi havia prou per descobrir els fins i sobretot els mitjans. L'alliberament havia de ser una nova vida religiosa, aconseguida per mitjà de la no-violència. La gran arma de la no-col·laboració se situava a plena llum. Si Itàlia no hagués col·laborat amb el feixisme, se n'hauria lliurat. Malgrat la Conciliació! El meu company a l'Escola Normal era en Claudio Baglietto, mort poc després de l'exili a Basilea de 1940. Fem explotar la bomba Gandhi a la Normal de Pisa! Des d'aleshores, Gandhi restà com a punt de referència i de reconstrucció eticoreligiosa».⁴ En l'escrit autobiogràfic abans esmentat, recorda que «presa de Gandhi la idea del mètode no violent estructurat sobre la no-col·laboració, podria tenir una guia per dir “no” al feixisme...».⁵

Al 1933, després de refusar inscriure's al partit feixista, Capitini perd el càrrec de secretari a l'Escola Normal. Els anys següents es veu implicat tothora en la propaganda antifeixista; el 1937 apareix el seu primer llibre, *Elementi di una esperienza religiosa* (*Elements d'una experiència religiosa*) (publicat amb el suport del filòsof italià antifeixista més influent del moment —Benedetto Croce—, pròxim al nou editor Laterza); un llibre que, tal com el mateix Capitini escriu

4. *Scritti sulla nonviolenza*, 437-38.

5. *Ibid.*, p. 4. L'esment a la «Conciliació» fa referència als pactes lateranenses que, el 1929, van subscriure el connubi entre el govern feixista i el Vaticà.

en la nova *Introducció*, redactada en ocasió de la nova publicació del llibre l'any 1947, «duia un convenciment interior que era l'antítesi del feixisme», no tan sols com a sistema polític aleshores vigent, sinó com a concepció del món i de la vida, com «una unió de mentalitat i manera de fer que van continuar després del feixisme».⁶ En aquest llibre —en el qual es nota la pregonia influència de Gandhi (que mai no hi és esmentat però del qual Capitini, després, en la *Introducció* a la segona edició, en reconeix la influència)— ja són presents els temes centrals sobre els quals més endavant l'Aldo desenvoluparà gran part del seu pensament: la relació intrínseca entre mitjans i fins, els principis de no-aniquilació i de no-enganys, la noviolència com a convenciment, el respecte cap al món animal no humà, el vegeterianisme, la força de la veritat, la força de l'ànima, la iniciativa religiosa, el principi de no-col·laboració, la desobediència civil.

Després de l'aparició del llibre, Capitini esdevé contínuament implicat en iniciatives d'«activar» i de «connectar» antifeixistes amb el moviment liberalsocialista —«una síntesi de llibertat i de socialisme» tal i com ell ho defineix, que rebutja bé la «iniciativa privada capitalista» inherent al liberalisme, bé la involució del socialisme «en estalinisme no obert al control de la base i a la llibertat d'informació i de crítica de part de cada ciutadà, també del proletari».⁷ A causa de la seva activitat i propaganda antifeixista, Capitini acaba per dos cops a la presó, al 1942 i al 1943.

Un cop en llibertat, l'Aldo continua mostrant-se activíssim, sigui com a home d'idees o com a home d'acció. Ensenya filosofia moral a la Universitat de Pisa, després pedagogia, de primer a la Universitat de Cagliari i després a la de Perusa; escriu llibres (entre els quals *Religione aperta (Religió oberta)*, publicat l'any 1955 i inclòs en l'índex del papa Pius XII, al qual Capitini respondrà el 1957 amb el llibre *Discuto la religione di Pio XII (Qüestiono la religió de Pius XII)*); organitza i participa en congressos sobre problemes de religió, de política social, de desarmament, de noviolència; es dedica a donar suport als primers

6. A. CAPITINI, *Scritti filosofici e religiosi*, a cura i amb *Introducció* de Mario Martini, (Perusa: Protagon edicions, 1994), 5; en endavant *Scritti filosofici e religiosi*.

7. *Scritti sulla nonviolenza*, 5.

objectors de consciència al servei militar, es compromet amb la tasca de Danilo Dolci a Sicília; és un infatigable creador i animador del Centre d'Orientació Social (COS) «per les discussions obertes a tothom sobre tots els problemes», i del Centre d'Orientació Religiosa (COR); pren iniciatives per a la realització de marxes per la pau, com ara l'èpica marxa de la Pau a Perusa i a Assís del 24 de setembre de 1961; funda organitzacions com l'ADEPSSI (Associació per a la Defensa i el Desenvolupament de l'Escola Pública Italiana), la Societat Vegetariana Italiana i de moviments com ara el Moviment Noviolent per a la Pau; dóna vida als periòdics *Acció noviolenta* (que fins avui dia és l'òrgan del Moviment noviolent a Itàlia) i *El poder de tots*, del qual n'és responsable fins a la seva mort.

Capitini és qui en la cultura italiana del segle passat —que no té grans tradicions pacifistes i està amarada de «realisme» de Maquiavel a Pareto, de Mosca a Gramsci— duu per primer cop la teoria-pràctica, el pensament-acció de la noviolència. Justament remarca en el seu text autobiogràfic esmentat abans, que «(en) el camp de la noviolència, des de 1944 fins avui (1968), es pot dir que he fet més que cap altre a Itàlia».⁸ I qui va insistir primer sobre la grafia *noviolència* (per comptes de no violència o de no-violència). És un propagador i divulgador valent més que no un pensador tornant a desenvolupar una teoria sistemàtica de la noviolència. Per descomptat, als seus escrits no hi manca una reflexió teòrica, però el gruix dels seus articles, i també en diversos dels seus llibres —inclòs aquest, publicat originàriament el 1967 per la Libreria Feltrinelli— són part integrant d'una acció política i educativa. Això és plenament coherent amb la concepció que l'Aldo tenia de la «primacia de la praxi», la «primacia de la pràctica directa», i així doncs, en primer lloc, de la noviolència com a *mètode* que s'inspira en el *satyagraha* gandhià. Per això la gran majoria dels seus escrits (amb excepció només de *La compresenza⁹ dei vivi e dei morti* (*La copresència dels vius i els morts*) són plens d'un llenguatge «obert a tothom», clar, privat de retòrica, però incisiu, de vegades també poètic. Fins i tot fou poeta —la seva poesia, que expressava el sentit religiós

8. *Scritti sulla nonviolenza*, 11.

9. Hem traduït la paraula *compresenza*, en el sentit de presència compartida, com *copresència*.

de la copresència dels vius i dels morts i del respecte cap a tots els éssers vivents, està recollida en els dos volums *Atti della presenza aperta* (*Actes de la presència oberta*) (1943) i *Colloquio corale* (*Colloqui coral*) (1956).

E non coglierai i fiori. Solo il fiore che lasci
sulla pianta è tuo.
Mostrerai che tu non sei figlio del
torrente che scava, usurpa, e fugge.
Ogni tuo pensiero sarà anima di tutti: vivrai
nella vita dei cuori e di ogni sostanza di luce.

...

Capirai la verità che l'amante parli all'assente.¹⁰

Capitini era un home «apassionadament» compromès; mirava d'influir en les relacions de poder a través del mètode noviolent i per això la seva acció fou acció *política* —però mai no fou, ni va voler ser, un home de partit. L'activitat *política* era per a ell el moviment, el moviment des de baix per al poder de tothom: «Refusant cada càrrec que se m'ha ofert en el camp de la política, he acotat la política, i el meu intens interès per ella, a la creació d'una tasca per la democràcia directa, pel poder de tot o omniocràcia (com jo li dic)».¹¹ Pensava que la democràcia, sense la vitalitat del moviment de base, esdevenia un escleròtic règim de «castes». És difícil dir que anava errat.

Capitini havia llegit i estudiat molt, iniciant-se ja de jovenet. El seu pensament «espiritual» es nodreix inicialment de la passió que sentia per la poesia d'un dels més grans poetes italians, Giacomo Leopardi, i després es formà en l'hàbit del neoidealisme historicista que (especialment en les obres de Benedetto Croce, contrari al feixisme, i de Giovanni Gentile, que hi estava a favor) és culturalment la filosofia dominant a Itàlia en el període en què Capitini freqüenta

10. «I no colliré les flors. Només les flors que deixis / sobre la planta són per a tu. / Mostrars que no ets fill del / torrent que cava, usurpa, i fuig. / Cada pensament teu serà ànima de tots: viuràs / en la vida dels cors i de cada substància de llum. ... / Capiràs la veritat que l'amant parli a l'absent.»

11. *Scritti sulla nonviolenza*, 12.

la Universitat de Pisa. Estudia Hegel, «l'he estudiat anys i anys» escriu en el fragment autobiogràfic, però prefereix Kant, el Kant teòric de la primacia de la raó pràctica, de la moral, de la religió al límit de la raó. Es troba amb el pensament dels existencialistes, estudia Kierkegaard, i s'inspira en la lectura de tot el que havia escrit Carlo Michelstaedter, un pensador de tendència existencialista, mort suïcida joveníssim, i del qual copia el terme *convenciment*: «un terme —escriu Capitini— que he assumit preferint “convençut” a “creient”, convençut en el sentit “d'autoconvençut”, gairebé “d'impregnat”»,¹² un terme que en el propi desenvolupament del pensament, Capitini enriquirà de contingut. Estudia Marx i els marxistes. Però l'inspirador de l'Aldo, sia del seu pensament sia de la seva acció, esdevindrà i romandrà per sempre més Gandhi: «he vist Gandhi portar els principis de la noviolència i del no-engany a la vida política i això m'ha atret... Gandhi em mostrava amb fets i amb les seves paraules claríssimes que la meva tendència a la política... no era discordant de l'experiència íntima religiosa, de servir el millor, allò que és absolutament bo».¹³ I encara: «Mai no he estat ni crocià ni gentilià, sinó kantià (primer implícitament) i després gandhià». Gandhi, fins i tot no és esmentat expressament, és sempre present als escrits de Capitini, tant que ell mateix, al text autobiogràfic citat, assenyala la seva concepció de la noviolència «activa», «positiva», com «inspirada en una lliure articulació del gandhisme en síntesi amb elements occidentals...».¹⁴ L'expressió «lliure articulació del gandhisme» és un senyal important de pensament obert, crític, independent.

El tema fonamental recurrent cada cop més en els escrits de Capitini és el de la “copesència” i de la seva expressió pràctica en la noviolència i en l'omniocràcia: «la síntesi... de la reforma religiosa, del mètode no violent, de democràcia directa i propietat pública».¹⁵

12. A. CAPITINI, *Antifascismo tra i giovani* (Trapani: Celebs, 1966), 53.

13. *Introducció* a la segona edició d'*Elementi di un'esperienza religiosa*; ara a *Scritti filosofici e religiosi*, 8.

14. *Scritti sulla nonviolenza*, 10.

15. *Ibid.*, 14.

La copresència

El discurs sobre la «copresència» constitueix el moment més sistemàtic —i, almenys en part, també de més difícil interpretació— del pensament eticoreligiós d'Aldo Capitini. Desenvolupa més completament aquest discurs en el que segurament és el seu llibre més articulat, certament el més complex, *La compresenza dei morti e dei viventi* (*La copresència dels morts i dels vius*).¹⁶

El mateix Capitini ens diu que la copresència comporta dos punts de vista: el de la «coralitat del valor» i el de «l'obertura al tu-tothom».¹⁷

En una interpretació «banal», la convivència des del primer punt de vista, el de la «coralitat del valor», pot ser identificada amb la idea per la qual cada «acte creatiu de valor» —moral, social, polític, estètic, científic— és sempre un acte en el qual convergeixen no únicament els esforços del subjecte agent individual, sinó també hi contribueix tot allò sense el qual l'acte en si no hauria estat possible: els passats, els morts, les generacions precedents i els vivents que a través del seu ésser actuen d'alguna manera —gairebé mai intencionadament— i contribueixen a la vida del subjecte agent, a crear les condicions del seu acte creatiu de valor i també de la seva realització. Així, exemplifica Capitini, la música de Bach i el seu valor «no es pot resoldre fent la suma de les condicions fisiològiques o històriques de Bach. Al contrari, l'experiència del que compon una obra o acte de valor, sia la creació d'una música o la realització d'un acte de bondat o d'honestetat, és sovint la d'haver estat ajudat, de no haver-lo fet amb les pròpies forces, tot i que s'ha fet el possible per aconseguir-ho. La copresència emplena aquest interval, i diu: la copresència t'ha ajudat».¹⁸ En aquest sentit, els valors són creats «coralment». Tot plegat no em sembla gens controvertit; potser en aquest sentit siguin creats «coralment» també els desvalors. Una altra cosa seria si aquesta idea es portés a l'extrem, fins a esdevenir una idea metafísica, mística, per la qual cada acte «creador de valor» mai no és l'acte d'aquest o d'aquell individu, sinó sempre un

16. El llibre fou publicat per l'editorial Il Saggiatore, Milà 1966; ara a A. CAPITINI, *Scritti filosofici e religiosi*, 257-458.

17. *Scritti filosofici e religiosi*, 355.

18. *Ibid.*, 370.

acte «coral» de «l'u-tothom». No m'endinso aquí en una discussió sobre el sentit més precís d'aquesta idea mística de la copresència; només faig notar que erigeix, entre d'altres, el problema que sigui compatible amb la responsabilitat moral de les tries i dels actes del subjecte individual, que Capitini fa valer en la concepció de la copresència des del punt de vista de «l'obertura al tu-tothom».

Des d'aquest punt de vista, la «copresència» és una concepció ètica omnicomprendiva que amplia el camp de la nostra responsabilitat moral d'éssers pensadors fins a comprendre «tothom» —els morts, els vius, els qui viuran, les generacions futures, els animals no humans, tot allò que viu. Per a Capitini, com per a Gandhi, com per a Albert Schweitzer (tot i que no l'he vist mai citat en la multitud d'escrits capitinians que he llegit, encara que no els he llegit ben bé tots) hi ha un nexa pregon que «uneix» cada ésser vivent (independentment del temps o del lloc on viu). Fórmules com «la unitat de la realitat de tothom», «la unitat de tots els éssers», «l'u-tothom», «tots som en el fons una unitat», es repeteixen ben sovint als escrits de Capitini i recorden la fórmula gandhinana que identifica el concepte de Déu amb el de la «suma de tot el que viu», de la «unitat de tot el vivent». Recorden també la fórmula d'Albert Schweitzer: «jo sóc vida que vol viure envoltada de vida que vol viure». La copresència com a «obertura al tu-tothom» comporta per a Capitini —com per a Gandhi, com per a Schweitzer— el respecte per la vida.

Com també es llegeix en el capítol quart d'aquest llibre, allà on Capitini escriu sobre «L'acte del tu», els éssers als quals és adreçat el *tu* ètic, «el tu noviolent», no són únicament els éssers humans, sinó també els altres éssers capaços d'experimentar plaer i dolor, en particular «el dolor de la violència». D'aquí el rebuig que Capitini oposa a la concepció humanisticoantropocèntrica-especista, la denúncia de l'actitud per la qual es considera els animals no humans com a simples mitjans; d'aquí el vegetarianisme que, com Capitini escriu a l'apartat sobre «La zoofília i el vegetarianisme», també al capítol quart d'aquest llibre, és motivat pel «propòsit de reduir l'aniquilació» dels animals no humans. i «especialment dels més sensibles al dolor i d'una vida més complexa».

Capitini va més enllà del respecte a la vida dels animals no humans. Ell fa seva la doctrina gandhiana de l'*ahimsa* —antiga en el pensament eticoreligiós oriental, i presa de diverses maneres en l'occidental

de Schopenhauer, Albert Schweitzer i determinats contemporanis defensors de l'ecologia profunda com Arne Naess— per la qual, a més d'altres éssers sensibles, també cada criatura no sensible, però viva, és digna de viure i de perseguir el seu propi desenvolupament, el seu propi *tēlos*. Convidava doncs, com Schweitzer, a «escapar al mínim possible plantes i flors».¹⁹ I com per a Schweitzer i Gandhi, també per a l'Aldo la religiositat —fins i tot se'n podria dir moralitat— és «l·ligam» amb, i «respecte» per, cada ésser viu, segons el que ell mateix indicava com «els dos significats de religió: lligar, respectar».²⁰ Aquesta «obertura noviolenta a tots els éssers» no està vinculada a aquesta o aquella religió; com està enunciat a la tesi 8 del capítol segon d'aquest llibre, sinó que «pot ser acceptada pels teistes si pels ateus col·lectivistes d'Occident i d'Orient...»

A la idea de la «copesència de tothom», en la interpretació ètica que aquí examinem, hi és doncs subjacent un principi segons el qual *cada ésser té valor de fi i mai, només i simplement, valor de mitjà*. Potser determinats éssers tenen un més gran valor de fi que altres éssers —els éssers humans més que els animals, aquests més que les plantes. Capitini sovint dóna a entendre que subscriu aquesta «gradualitat» ètica, la qual, però, comporta molts problemes la importància dels quals no tractaré aquí. Constato només que cap criatura —fins i tot la humana— pot plausiblement ser considerada un fi absolut, una criatura que és sempre absolutament prohibit de tractar com a mitjà, el bé de la qual mai no pot ser justificadament anteposat al dels altres; dir un «tu diví» a aquesta o aquella criatura ha de ser compatible amb dir un «tu diví» a cada altra criatura, o almenys a cada altra criatura semblant —i així doncs el «tu diví» no pot ser un «tu infinit». A l'acte ètic, en «fer quelcom convençut»²¹ hi són doncs *copresents* tots sobre el bé o el mal dels quals incideix aquell acte, però cadascú sols pot comptar per un *tu*, i cap per més d'un *tu*. Ens podem preguntar si aquesta concepció no devia portar Capitini a discutir més a fons del que no ho ha fet la concepció ètica de l'utilitarisme pel qual, precisament, es

19. *Scritti filosofici e religiosi*, 102.

20. A. CAPITINI, *Il potere di tutti*, introducció de Norberto Bobbio, pròleg de Pietro Pinna (Florència: La Nuova Italia, 1969), 123; en endavant *Il potere di tutti*.

21. *Scritti filosofici e religiosi*, 180.

tracta de maximitzar la felicitat, el benestar de les criatures sensibles, capaces de sentir dolor i plaer, joia i patiment, cadascun comptant per un i cap d'ells per més d'un.

La idea de la «copresència de tothom» com a idea d'una realitat en la qual la vida, la joia, la serenor i la felicitat, el desenvolupament són literalment de tothom, de *cada tu*,²² és una idea límit. Comparada amb el món en què vivim, aquesta idea, si és presa seriosament, esdevé «insatisfacció davant la societat i davant la realitat, per això són inadequades a la copresència».²³ I aquesta insatisfacció es tradueix en «praxi» en «compromisos davant la societat i la realitat insatisfactòries», en «activitat adreçada a la seva transformació», en «una vida de tensions, de centre, amb obligacions, relacions i apassionament, en la qual hi ha molt menys lloc, o gens, per a la recerca de la pròpia felicitat per ella mateixa».²⁴ Això és, la recerca d'una societat del benestar de tots —el gandhià *sarvodaya*, *the welfare of all* — en primer lloc adreçada a millorar la sort dels més desfavorits per la loteria natural o víctimes de les més iniquès injustícies socials, els «sofrents», els «escapçats», els «darrers», en una identificació amb allò que és l'oposat al menyspreu nazista pels «febles».

La noviolència

Com ja he assenyalat, el «mètode noviolent» és, en Capitini, l'expressió de la praxi de la concepció ètica —que per a Capitini, com hem vist, és també «religiosa»— de la copresència: *l'homo religiosus* obra sobre la base de la copresència».²⁵ Corol·lari de la copresència són, en Capitini, els dos principis de no matar i de no mentir (això últim, observa Capitini, «no significa dir-ho tot a tothom, cosa que també seria un esforç desmesurat). Ambdós principis estan sotmesos a les diverses «tècniques de la noviolència» que Capitini ressenya a la segona part d'aquest llibre, una ressenya que, com ell mateix subratlla al

22. *Scritti filosofici e religiosi*, 240.

23. *Ibid.*, 287.

24. *Ibidem*.

25. *Ibid.*, 292-93.

començament, no pot ser exhaustiva: «malament si hagués d'apaivagar la creativitat de noves maneres» en situacions diverses.

El rebuig «per principi» de la violència com a mètode de lluita, de conducció dels conflictes, és allò que caracteritza la noviolència de la convicció, i la diferència de la noviolència del pragmàtic, el qual en determinades situacions pot recórrer a mètodes de lluita no armada, incruenta, però mai no exclou la possibilitat de recórrer, en altres situacions, a la violència armada. Com enuncia la tesi 6 al segon capítol d'aquest llibre, el noviolent convençut es manté ferm «en negar-se a practicar la guerra, la guerrilla, la tortura, el terrorisme, sigui quina sigui la raó», per qualsevol causa.

Aquí s'insereix el discurs sobre la relació mitjans-fins —un discurs sobre el qual, com una vegada se solia dir «ha fet córrer rius de tinta».²⁶ Capitini s'és inserit en aquest discurs en diversos escrits i amb ells obre també aquest llibre, amb la citació d'un famós passatge de Gandhi «... els mitjans, al cap i a la fi, ho són tot». La tesi defensada és la de la «inseparabilitat», o, com Capitini li diu també, de la «coincidència entre mitjans i fins».

Aquesta tesi pot tenir almenys dues interpretacions, una ètica, normativa; l'altra empírica. Segons la interpretació ètica, els mitjans són inseparables dels fins en el sentit en què *han* de ser valorats amb els mateixos criteris amb què s'avaluen els fins: un fi bo —judicat d'acord amb determinats criteris de bondat— pot ser lícitament perseguit només amb mitjans respectuosos dels mateixos criteris. En aquest sentit els mitjans compten extremament, i cap fi bo justifica l'ús de mitjans intrínsecament malvats. Si es rebutja la violència com a fi, s'ha de rebutjar rigorosament com a mitjà —també en situacions en què l'ús de la violència por semblar necessari per assolir un bon fi. El pacifisme absolutista es basa en aquesta concepció. Capitini de vegades s'expressa en aquest sentit: «La religió posa de la manera més decidida l'atenció sobre els mitjans: els mitjans religiosos de la veritat i de la noviolència (els gandhians *satya* i *ahimsa*) són justament l'acte religi-

26. N'he vessat, fa anys, un torrent també escrivint *Se il fine giustifichi i mezzi*, pròleg de Norberto Bobbio (Bologna: Il Mulino, 1974).

ós, que no val en la seva essència perquè és avantatjós, sinó en sentit absolut, per un amor que és superior a cada consideració d'utilitat».²⁷

En la interpretació empírica —sobre la qual fins i tot Capitini mateix duu el discurs— de la tesi de la inseparabilitat dels mitjans i dels fins, diu que la naturalesa dels mitjans emprats *de fet* determina —a través de complexos processos psicològics, socialpsicològics, sociològics— la del fi que es pretén. En els mitjans emprats hi és prefigurada el fi; en els mitjans violents emprats pels nazis hi ha prefigurada la fi violenta del nazisme, en els mitjans noviolents hi ha prefigurats els fins noviolents: la noviolència és un «mètode de lluita que ja duu el fi a coincidir amb els mitjans».²⁸ L'ús sistemàtic de la violència —en especial en forma de guerra, de guerrilla, de terrorisme— és contraproduent amb relació al fi de fer una societat, un món, al màxim possible alliberat de la violència. Qui sembla violència recull —tard o d'hora— violència: com Capitini escriu cap al final del segon capítol d'aquest llibre, «la violència, per més revolucionària que sigui, aplanar el camí als tirans». Aquesta és una lliçó de la història. Una altra lliçó la dona l'*escalada* històrica de la cursa d'armaments cada cop més destructius, des dels temps en què en els conflictes entre els humans es combatien amb armes rudimentàries, fins als temps actuals de les armes ABC de destrucció massiva.

En el segon capítol d'aquest llibre, la tesi 4 sobre la noviolència enuncia que «La noviolència no és inèrcia, inactivitat, deixar fer...». Capitini mai no es va cansar de denunciar allò que ell anomenava «l'equívoc de la noviolència com a pau». El 1948 escrivia: «És un error creure que la noviolència sigui pau, ordre, tranquil·litat... La noviolència no és l'antítesi literal i simètrica de la guerra: aquí tot destrossat, allà tot intacte. La noviolència és guerra també ella, o més ben dit lluita, una lluita contínua».²⁹ És lluita contínua contra la guerra —compreses «la croada alliberadora», «la guerra higiènica» (avui hi podem incloure la «guerra ètica» i la «guerra humanitària») en el curs de les quals, només en el segle passat, éssers pertanyents a l'espècie anomenada *homo*

27. *Scritti filosofici e religiosi*, 39; l'afegit entre parèntesis és meu.

28. *Il potere di tutti*, 112.

29. *Il Messaggio di Aldo Capitini. Antologia degli scritti*, a cura de Giovanni Cacioppo, (Manduria: Lacaita Editore, 1977), 221.

sapiens van massacrar totalment 180 milions d'éssers pertanyents a la mateixa espècie (i ningú, que jo sàpiga, ha comptat mai els centenars de milions d'animals completament innocents massacrats també pels humans en el curs d'aquesta guerra); és lluita contínua contra el militarisme i els exèrcits armats amb armes de destrucció massiva, les institucions i les estructures bèl·liques, els complexos militars-industrials-burocràtics-científics, la cursa cada cop més folla dels armaments de destrucció apocalíptica; lluita contínua contra la violència intrínseca al fonamentalisme del mercat, al capitalisme depredador, a la industrialització desenfrenada, al consumisme malbaratador; lluita contra allò que Capitini anomenava l'«estat vell» amb la policia violenta, la tortura, les enormes desigualtats socials i econòmiques; lluita contínua contra l'obediència autoritària que mena a obeir els comandaments i a cometre crims terribles; lluita contra el que l'Aldo anomenava «el politicisme que clou els partits en estats majors» i contra la tendència de les elits dels polítics de professió a esdevenir «casta» —també dins els sistemes democràtics; lluita continuada contra allò que ell denunciava com «la incorrecció cívica italiana», «estafar l'Estat», «enganyar sobre les taxes, defraudar els ens públics, valer-se'n per al propi profit, mentir a tots els nivells», «incorrecció cívica» que naturalment no només existeix a Itàlia i que constitueix una de les amenaces de la democràcia. I, encara, lluita contra les esglésies que esdevenen poders temporals i piramidals, nissagues de poderosos; lluita contra l'enrocar-se en un pensament dogmàtic, ideologia closa, intolerant, fanàtica (recorda que el mateix Gandhi rebutjava profundament «el gandhisme»); lluita contra la violència psicològica i cultural perpetrada pels mitjans, la manipulació de les ments, l'adoctrinament destructor de l'autonomia i del sentit d'identitat de la persona.

Capitini no és un incaut, un ingenu. Sap que la història i —també— la història de les follies, dels horrors, és que tant les unes com els altres poden repetir-se. Veu en la història «pobles que trinxen convencions internacionals útils a tothom, i així esdevenen realment més pobres, i al mateix temps fantasiegen amb una guerra que els portarà el paradís; xusmes de polítics o de militars que prenen el poder, amb la promesa d'establir el millor règim del món; potències que per “mantenir la llibertat” es vinculen amb les castes riques i les fan esdevenir

més riques encara; liberals que utilitzen el feixisme, marxistes que utilitzen el nacionalisme, i arreu el plaer del cop d'Estat, dels tancs armats desfilar, dels llançafomes que obren el camí, del terrorisme que destrueix d'un sol cop coses i persones. Aquest és el contingut històric potser encara per molts anys».³⁰

Però mentrestant el noviolent convençut fa aquí i ara la seva tria: «tria severa i tremenda», i precisament perquè és severa i tremenda Capítini la proposa com a «unió lliure»: es pot obligar els éssers humans a practicar la violència, però no se'ls pot obligar a practicar la noviolència. Capítini és profeta, no utopista. No es considerava a ell mateix un noviolent; preferia dir-se «amic de la noviolència», «un violent que tendeix, al més constantment que pot, a ser noviolent»,³¹ que cerca «viure anticipacions» d'una «societat que redueixi al mínim la violència»,³² sia operant sobre el pla de la «transmutació personal», sia sobre el de la «transformació» de les estructures i de les institucions. «Transmutació» i «transformació» són —com «convicció», «obertura», «unió»— termes típicament capítinians.

La noviolència del convèncer, sia com a acció individual sia com a acció col·lectiva, se «sostreu als diferents maquiavelismes, a les tàctiques de la mentida política, a la diversificació del mitjà del fi (ara el liberalisme i després el socialisme, ara la dictadura i després la llibertat, ara la guerra i després l'amor universal, ara la condemna dels herètics i després el regne dels cels)».³³ Capítini rebutja la concepció del realisme polític, aquella «espècie d'imitació de la natura amb retard»³⁴ que veu la política exclusivament com l'esfera de les relacions del poder regulat amb les lleis del maquiavelisme del «lleó» i de la «guineu», la força bruta i el frau, matances i enganys, contramatances i contraenganys, el «dret» del més fort, «l'ús de tots els mitjans per a la victòria»,³⁵ una concepció de la política que, portada a les seves extremes conseqüències lògiques, desemboca en la ideologia i la pràctica violenta del

30. *Scritti sulla nonviolenza*, 426-27.

31. *Ibíd.*, 370.

32. *Ibíd.*, 137.

33. *Ibíd.*, 81; l'afegit entre parèntesis és meu.

34. *Ibíd.*, 35.

35. *Il potere di tutti*, 85.

nazisme i nodreix les tendències nazis que se'n deriven i s'expressen avui en noves barbàries i en preparen d'altres per a demà.

A través de la seva actuació noviolenta, el convençut cerca fer la seva contribució a la disminució de la violència al món. «Les violències es poden reduir al mínim amb plena bona fe i amb molta reflexió per a cada cas...»,³⁶ Capitini sap que la noviolència activa comporta grans riscos, inclòs el de despertar conflictes latents i també de fer esclatar la violència. El convençut està disposat a córrer aquest risc, el convençut «viu en el risc».³⁷ Però com que es tracta de reduir tant com sigui possible la violència al món, pot argumentar que, encara que la lluita noviolenta en determinades situacions agreuja els conflictes i pot exacerbar, o fins i tot atiar, la violència contra els qui va adreçada, encara és molt lluny de causar aquells processos d'escalada de violència a més violència que la lluita armada —travessant els processos d'embrutiment, deshumanització, militarització a ella connectats— sens dubte posa en marxa. El noviolent convençut no es fixa en els efectes immediats, perquè creu que és precisament quan els homes miren els efectes immediats que la violència crea violència, incloses les grans violències que amenacen moltes generacions futures.

Hi ha naturalment les «hipòtesis turmentoses» i els «casos personals», sobre les quals sovint van dirigides les objeccions dels crítics de la noviolència: què fer si et trobes en una situació en la qual una persona ataca o és a punt de matar un infant? La resposta de Capitini a aquesta pregunta és idèntica a la que va donar Gandhi; si s'està preparat i s'és capaç de defensar-se i de defensar l'infant de manera noviolenta, es fa això; altrament cal intervenir de manera violenta, cercant en cada moment no emprar més violència de la necessària. «Serà estimable qui, en homentage a la noviolència i per tot allò que ella significa i comporta, no cometi la violència de matar l'agressor», perquè aconsegueix deturar-lo amb un acte noviolent. «Però serà valorat també el qui cometi aquesta violència, amb el simple objectiu de la defensa de l'infant... L'acte val per tota la seva substància, i la substància de la noviolència és tan respectable com la de la legítima

36. *Scritti filosofici e religiosi*, 37.

37. *Ibid.*, 66.

defensa, amb la condició que ambdues siguin serioses i profundes». ³⁸ Però això no és generalitzable, no comporta que s'hagi d'acceptar la violència massiva dels exèrcits i de les guerres —sobretot en el món d'avui en què fins i tot les anomenades «guerres defensives» són cada cop més guerres ofensives, que creixen a partir del seu propi procés d'escalada i sembren estralls sobretot entre els innocents, compreses les generacions futures. «Aquí no estem fent subtiletes sobre la noviolència personal, sobre els diversos “casos”, sobre els que són turmentosos, etc.; aquí estem davant un fet enorme, que és la violència amb una organització poderosa, amb una campanya psicològicament imponent, amb un desenvolupament impersonal... és el més brutal triomf del que «es dona per descomptat». ³⁹

També la qüestió d'un cos de policia és diferent de la que fa referència al manteniment dels exèrcits i la pràctica de la guerra, «perquè l'acció d'un cos de policia en una comunitat (democràtica, civil) està allunyada d'aquells excessos de destrucció i d'excitació psíquica i de la impersonalitat que són per als exèrcits i la guerra: aquella acció està circumscrita, adreçada específicament contra el qui porta violència i més amb l'objectiu de foragitar la temptació que no un altre». ⁴⁰ El noviolent se n'adona que el cos de policia «és l'últim cos al que una comunitat renuncia»; «mentre hi hagi convençuts de la noviolència i no convençuts, passarà que seran utilitzades forces de l'ordre, tuteles coercitives del tipus guàrdia nocturn, reduint gradualment les pròpies intervencions». ⁴¹ Però el noviolent convençut es compromet en una «tasca incansable perquè la repressió sia humana i no torturadora, educadora i no vindicadora, per tant cooperadora amb el bé fins i tot del mateix criminal». ⁴² «Ja seria molt en una civilització si una vegada eliminat l'ús de la violència tèrbol, irracional, per plaer, restessin dos elements que competissin en seriositat i compromís: l'ús mínim de la violència per al bé social, la noviolència per l'estímul continuat a aconseguir un desenvolupament ulterior, una major importància donada a

38. *Scritti filosofici e religiosi*, 554.

39. *Ibid.*, 553.

40. *Ibidem.*

41. *Il potere di tutti*, 112.

42. *Scritti filosofici e religiosi*, 553.